

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

В.Кравченко

**ЖАНР БАЛАДИ В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ
ПРОЦЕСІ І ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Навчально-методичний посібник зі спецкурсу
для студентів філологічного факультету

ЗАПОРІЖЖЯ

2007

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В.Кравченко

**ЖАНР БАЛАДИ В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ
ПРОЦЕСІ І ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Навчально-методичний посібник зі спецкурсу
для студентів філологічного факультету

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 7 від 03.04.2007

Запоріжжя
2007

УДК 821.161.2-144.091"18"(076)

ББК Ш5(4 Укр)5-335я73

К 772

Жанр балади в історико-літературному процесі I половини ХІХ століття: навчально-методичний посібник зі спецкурсу для студентів філологічного факультету / Укладач: В.Кравченко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2007. – 32 с.

У навчально-методичному посібнику розкрито поняття жанру балади, простежено його еволюцію у творчості Т.Шевченка, охарактеризовано твори Т.Шевченка споріднені з баладами і твори з баладними мотивами та інтонаціями, рекомендована література – основна і додаткова, що допоможе у підготовці до написання рефератів; розроблені запитання і завдання для самостійної роботи, теми рефератів, запитання до заліку, тести.

Рецензент

О.Єременко, к. філол. н., доцент
Сумського державного педагогічно
університету ім. А.С.Макаренка

Відповідальна за випуск

кандидат філологічних наук В.Кравченко

Вступ

Оскільки поетика жанру, як напрям літературознавчих досліджень, на сьогодні є справою багато в чому новою, то спостерігається різнобій у визначенні жанрознавчих факторів. Світ літератури має багато творів, жанр яких важко визначити. Але неоднозначність жанрової характеристики не зменшує зацікавленості у висвітленні особливостей їх змісту і форми, відносної художньо-композиційної сталості, здатної до постійного розвитку й оновлення. Кожна нова історична реальність, соціально-історичні потреби певної епохи, закономірності літературного розвитку потребують нової, відповідної певному часу видової модифікації жанрової форми, взаємодії з іншими жанрами, зближення з ними, взаємопроникнення і взаємозбагачення.

Доба романтизму утвердила в нашій літературі жанр балади.

Повна характеристика жанру балади, її еволюція, аналіз балад поетів I половини XIX століття дає змогу поглиблення курсу "Історії української літератури I половини XIX століття" і є завданням спецкурсу.

Мета спецкурсу: Простежити еволюцію жанру балади, її становлення, починаючи від перших балад П.Білецького-Носенка та П.Гулака-Артемівського і до балад С.Руданського; розглянути жанр балади в контексті українського літературного процесу. Детально охарактеризувати твори поетів-романтиків: П.Білецького-Носенка, П.Гулака-Артемівського, М.Костомарова, Л.Боровиковського, А.Метлинського, В.Забіли, М.Петренка, М.Шашкевича та інших. Особливу увагу зосереджуємо на жанрі балади у творчості Т.Шевченка. Класифікуємо балади, виділяємо "чисті" балади, твори, споріднені з баладами.

За підсумками вивченого спецкурсу студенти повинні **знати:** визначення жанру балади, жанрові особливості, дослідників жанру, зміст балад поетів-романтиків дошевченківського періоду, зміст балад Т.Шевченка; **вміти:** робити повний аналіз балад, знаходити визначальні особливості жанру, відрізнити баладу від поеми, романсу, пісні, класифікувати балади.

Балада – емблематичний жанр української романтичної літератури

Назва балада походить від провансальського ballada – танцювальна пісня. Уперше цю назву вжив трубадур Пон де Шаптей (1180-1228). У середньовічній французькій поезії те, що ми звемо баладою, мало назву lai. Вона набула канонічних ознак, мала постійні три строфи, сталу схему римування, обов'язковий рефрен та звертання до певної особи. Із розвитком романтичного світовідчуття прийшло теоретичне обґрунтування потреби відходу від класичних канонів і необмеженої волі поета. Ф.Шлегель стверджував, що поет не повинен підлягати жодному закону; але суб'єктивне переживання в романтичній естетиці – надіндивідуальне, бо в людині відтворюється космос.

У XVIII ст. після забуття танцювального етимона, термін "балада" почали вживати на означення ліро-епічних пісень із напруженим драматичним сюжетом, трагічною кінцівкою, фантастичними перетвореннями, містиккою. Такі пісні є у всіх народів. Балади писали поети Італії Данте Аліґ'єрі і Петрарка. В англо-шотландському фольклорі XIV-XVI ст. це твори про Робін Гуда, прикордонні війни (а згодом – і на інші казкові та побутові сюжети). Схожі – іспанські романси, німецькі народні пісні, пізніше теж названі баладами, українські та польські думи XV-XVI ст.

М.Максимович у 1827 р із різноманітного за способами віршування масиву українських дум виділив куплетні пісні й назвав їх історичними піснями, а за творами з нерівноскладовим речитативним віршуванням залишив термін думи. На початку XIX століття термін балада почали застосовувати на означення уснопоетичних і літературних ліро-епічних творів. Це був період переважання романтичної естетики та наростання в загальноєвропейському масштабі захоплення фольклором.

І нині вважають класичними взірцями жанру твори В.Скотта, Г.Бюргера, Ф.Шіллера, Й.-В.Гете, А.Міцкевича, В.Жуковського, О.Пушкіна, П.Білецького-Носенка, Л.Боровиковського, Т.Шевченка та інших.

За словами Й.-В.Гете, балада своєрідно сполучає в собі три "першоеlementи" літератури – епічність, драматичність, ліризм. Така

синкретична властивість дісталася літературній баладі в спадок од фольклорної. За Б.Нічевим, в південнослов'янських літературах усі жанри взагалі постали на основі уснопоетичної баладної течії. За цим твердженням не можна не визнати певної рації (особливо щодо світської літератури), коли мати на увазі й нашу думу як попередницю балади та історичної пісні. Ці жанри українського фольклору і досі не завжди розрізняють, тому одні і ті ж твори потрапляють і до тих, і до інших класифікацій та збірок.

Українська балада розпочинається з творів П.Гулака-Артемівського ("Твардовський", "Рибалка"), П.Білецького-Носенка ("Івга", "Могила відьми"), Л.Боровиковського ("Маруся"), М.Шашкевича ("Погоня"), І.Вагилевича ("Жулин і Калина"). У II пол. XIX ст. до цього жанру зверталися С.Руданський ("Верба"), Я.Щоголев ("Чумак"), Ю.Федькович ("Рекрут"). Значні успіхи у розвитку жанру належать І.Франку ("Керманич", "Князь Олег"), Лесі Українці ("Калина", "Королівна"). Не цуралися баладного жанру на рубежі XIX –XX ст. М.Старицький, П.Грабовський, Б.Грінченко, Дніпрова Чайка, М.Чернявський. Напружений сюжет у баладі розгортається на тлі переважно буряної природи, подекуди переймався фантастичними ознаками. Такою вона з'явилася у Ю.Липи ("Балада"), витіснялася історико-героїчними мотивами, пов'язаними з добою визвольних змагань 1917-21, до яких зверталися поети "розстріляного відродження" та еміграції. Подією жанру була "Книга балад" О.Влизька.

Літературна балада зазнала змін у XX ст. Оповідне начало в ній скорочується, зовнішній драматизм дії витісняється внутрішнім, психологічним. Цю відмінність ілюструє збірка І.Драча "Балади буднів", твори якої поемічно названі "баладами" ("Балада про випрані штани", "Балада про бляху", "Балада про ступу" та інші), вирізняються переважанням ліричної первини, а драматизм розкриваються в одивненні буденних ситуацій.

Жанром балади послуговувались Л.Костенко, Б.Олійник, В.Корж, В.Малишко, І.Жиленко та багато інших. Антологія української балади репрезентована в книзі "Балади", упорядником якої є С.Крижанівський.

Національною особливістю української балади є її домінуючий ліризм.

Ознаки романтичної балади: таємничий тон викладу оповіді, обумовлений і фантастичними обставинами, і реальними життєвими подіями; драматизм зображених ситуацій; несподівані повороти дії, трагічна розв'язка сюжету; виразно баладна символіка, часто фольклорно-міфологічного походження; наявність надзвичайного героя, що діє у виняткових ситуаціях; трагічний баладний пейзаж; поєднання епічної оповіді з ліризмом; максимальна стислість викладу; монологічне мовлення; народно-пісенні образно-тропеїчні засоби.

Отже, балада – це суміжна змістоформа, утворена на помежів'ях лірики, епосу та драми, яка характеризується такими стійкими ознаками сюжетності, фабульності, наявності елементів фантастики, фатальним збігом обставин та лаконічністю викладу (за О.Єременко).

Балада в своєму розвитку пройшла три етапи: сюжети беруться з літератур інших народів і несуть на собі сліди бурлескно-реалістичного стилю; балада набирає рис суто романтичних, а в стилі з'являються елементи сентименталізму; балада набуває рис реалізму. Літературна балада співвідноситься з основними тематично-стильовими течіями – фольклорною, історичною, громадянською, психологічно-особистісною. Отож, виділяємо групи балад: фольклорно-міфологічну, побутову та історичну, в межах яких твори групуємо в цикли. Так, балади фольклорно-міфологічної групи об'єднують три цикли: твори про кохання, в яких наявні метаморфози та чарування; твори, де головними героями виступають міфологічні та демонологічні істоти; нумінозні балади, в яких йдеться про зв'язок людини з потойбічним світом. Друга група балад складається із родинно-побутових, соціально-побутових та балад особистісно-психологічного характеру. Розмежування баладних циклів та груп не можна звести до єдиної схеми, воно умовне. Однак, для переважної більшості творів систематизація баладного матеріалу виправдана, бо враховано не тільки комплекс стійких ознак, характерних для жанру, що узгоджуються з літературним процесом XIX століття, а й відбиває хронологічний аспект та поліфункціональність жанру, а й національну специфіку.

Еволюція балади в творчому доробку Т.Шевченка

В автобіографії Т.Шевченко писав: "...в светлые летние ночи бегал в Летний сад рисовать с безобразных неуклюжих статуй... В этом саду и в то же время начал он делать этюды в стихотворном искусстве...". Т.Шевченко не випадково назвав поетичні спроби віршованими "етюдами", учнівськими вправами, пробами пера. Це – зріле, виважене визначення, висловлене наприкінці життя. Воно точно характеризує роль, яку відіграли в творчому ставленні митця, за його розумінням, перші поетичні твори. Очевидно, вони помітно поступалися баладі "Причинна".

Т.Шевченко любив романтичну поезію. Вона відволікала його від життєвих реалій. Ми знаємо, що романтики змальовували світ таким, яким його хотіли бачити. Але чи знав Т.Шевченко твори поетів-романтиків? Що наштовхнуло його випробувати себе у цьому жанрі? Свідчень цьому нема, отже це безпідставно. Але ми – філологи, а література вміє доводити вплив творчості одного письменника на іншого шляхом зіставлення та аналізу творів. І коли зіставимо твори А.Метлинського "Смерть бандуриста", Л.Боровиковського "Молодиця", то згадаємо "Реве та стогне Дніпр широкий..." – початок балади "Причинна", "класичний зразок мистецтва, живописання словом". Отже, жанр балади, прекрасно пристосований для вираження власне романтичного світобачення, привернув увагу Т.Шевченка.

За всіма ознаками у творчості поета виділяємо 8 типових балад, чому знаходимо підтвердження в працях М.Боженка, Г.Нудьги, В.Шубравського, А.Юриняка, Л.Білецького і інших. Їх кількісний і тлумачний різнобій зумовлений нечіткістю визначення жанру балади і тим, що Т.Шевченко свідомо переходив жанрові ознаки. Він не намагався розповісти всі деталі того, що трапилося. Його цікавить не власне історія, а її значення. Українська романтична балада перед Т.Шевченком користувалася матеріалом, почерпнутим зі сфери побуту й фольклору. М.Яценко говорив, що їх художнє відтворення міфологічного мислення в принципі не сприяло соціально-історичному баченню дійсності, творенню самобутніх характерів. Ці твори

позначені рисами фольклорної імперсональності та стилізації народних пісень. Виразні риси історичного часу й соціальні реалії конкретної суспільної обстановки з'являються тільки у творах Т.Шевченка.

Т.Шевченко не відкинув кращого в традиціях романтиків, не заперечив звернення до фольклору, як одного з джерел баладних сюжетів, але виявив повну мистецьку самостійність. Об'єктом зображення у баладах поетів-романтиків було фантастичне, незвичайне; у Т.Шевченка – фантастика, казковість – це поетичний засіб, через який він зазирає у реалії життя. Романтичні настрої і малюнки повністю або частково поєднує з соціальними, нехай і не завжди чітко вираженими проблемами. Якщо розглядати його перші балади "Причинна", "Тополя", "Утоплена", то в них маємо тільки окремі елементи соціальної проблематики, але тенденції до їх прогресу такі сильні, що вже в наступних баладах "Лілея" і "Русалка" Т.Шевченко зовсім новий, бо його балада – нове явище, породжене подіями і роздумами "трьох літ". Якщо романтики йшли через окремі земні явища у світ фантастики, то Т.Шевченко через фантастичні малюнки заглядає у світ реальності. "Світ фантастики, – говорив Г.Нудьга, – стає ніби екраном, на якому фіксується і відповідно освітлюється художником реальне, соціально обумовлене життя особи на землі, між людьми". Поета приваблює не жахлива романтична фантастика, що "потрясає" людські душі, не забобонність і таємничість, а життєвість народної поезії. Як відзначав І.Франко, "здорова, світла і чоловіколюбна натура нашого поета відверталася від того огидного викладу темноти та ненависті до природи людської". Поета цікавлять людські почуття, а не фантастичні жахи, життя і щастя людини, а не кістлявий образ смерті. Можливо, це було причиною того, що М.Драгоманов балади Т.Шевченка поставив вище всіх його інших творів.

Так, у баладі "Утоплена" моральне виродження породило в матері протиприродне почуття заздрості і зла до своєї дочки – позашлюбної дитини. Суттєве зауваження дав з цього приводу Г.Нудьга: "Лихо не втому, що вона народила байстря, а в тому, як до нього поставилася".

Т.Шевченко дає колоритні, і разом з тим динамічні, малюнки природи і

життя людей, образи, повні пристрастей, а часом дійової енергії, чого не вистачало його попередникам. Він, як поет нового складу, суспільного і художнього мислення, по-своєму ставиться до жанру балади. Це ставлення визначається його світоглядом, індивідуальністю як художника слова. Грань між людьми і русалками в баладах умовна; русалки – це дівчата з трагічними долями, і жахливим у їхньому "родоводі" є не фантастичне життя під водою, а те, що привело їх туди з людського середовища ("Причинна", "Русалка").

У баладі "Причинна" образи і ситуації умовні, як і у романтиків. Але автор пробує вести розмову у соціальному плані: дівчина – сирота, нещаслива. Нещастя їй посиляє доля ("Така її доля..."). Соціальні проблеми тільки намічаються, і розвиваються в "Тополі". Той же козак, та ж дівчина, з їх розлукою, та ж ворожка, але нещастя в тому, що мати "за сивого, багатого" нишком єднає дочку. Тут уже ніякої романтичної умовності, навіть героїня не йде так беззастережно на смерть, як у "Причинній": що робити, роздумує вона, утопитись? Жаль душу губити! Такими ж мотивами любові до життя і людини позначені авторські ліричні відступи. Відповідно до цього й свіжі барви хоча експресивного, але не похмурого і не зловісного пейзажу. Фарби ранкові, степові, це пейзаж України, а не умовний, як у романтиків.

Незнані в романтичній поезії моральні проблеми розроблені в баладі "Утоплена" – "вдова без сорома / Дочку породила".

Отже, три названі балади ілюструють шлях Т.Шевченка від балади суто романтичної до балади романтично-соціальної, риси якої найкраще виявилися в баладі "Лілея", багатопроблемному й узагальнюючому творі, яку називають антикріпосницькою баладою, бо, за Є.Кирилюком, у творі висловлено "алегоричний докір суспільству за несправедливе ставлення до жінки", відображено "соціальні суперечності кріпосницької дійсності".

Балади "Русалка", "Чого ти ходиш на могилу...", "Коло гаю в чистім полі" Т.Шевченко розробив в плані соціально-побутовому. Їхні сюжети в'яжуться з народними баладами, образи на перший погляд традиційні, але насправді своєрідні, у чому переконуємось, прочитавши ще один твір "У тієї Катерини",

де автора цікавлять морально-етичні проблеми. Зв'язок з романтичною літературою майже обривається, натомість поглиблюється освоєння народних сюжетів і мотивів та високо підноситься поетична особистість автора, національна своєрідність балад. Пісенні мотиви поет перетворює в чітко відлиті бронзові образи, за якими криються великі гуманістичні життєлюбні ідеї автора. Т.Шевченко скористався сюжетом народної балади "Тройзілля" і зробив його ще виразнішим, висловивши при цьому думки й почуття зібрано, економно, до того ж енергійнішим, як у фольклорі віршем.

У ранніх баладах автор вдається до ліричних відступів, що нетипово для жанру. Так, у "Причинній" – "Така її доля..." – ліричний відступ звучить як звинувачувальна промова. Сповнений риторичних звертань, окликів та запитань, різко відходить від інтонації коломийкового розміру вірша. Ліричні відступи відсутні в інших баладах, вони і не потрібні. Характер героїв зумовлюється діями і вчинками, тими драматично-трагічними обставинами, в які вони потрапили. У баладі "У тієї Катерини" Катерина "ця", а не інша, має індивідуалізовані, соціально-психологічні риси, висловлені уривчасто; в неї хата на помості, вона чорнобрива... Але в центрі твору – не Катерина, а героїзм, великодушність і гордість, незалежність і нетерпимість козаків до всякої неправди. За те, що Катерина "одурила" (одне тільки слово, а ми вже знаємо, що це за тип героя), вона поплатилась головою, а козаки в степу побратались.

Носієм зла, ознакою несправедливості у баладах Т.Шевченка є пани, "зліі люде", або просто "люде". По новому вирішено це у баладі "Чого ти ходиш на могилу?" Як і в ранніх баладах, автор намагається вказати, що причини страждань – соціальні: калину зростила не вода, а ріки-сльози.

Отже, у Т.Шевченка балада – ідейна, багатопланова, їй характерний розкішний малюнок, ніжність фарб, глибина розкриття людського серця й душі, глибокий підтекст, багата поетична фантазія. Балади актуальні суспільною думкою, поетичним узагальненням, філософською насиченістю мотивів, композиційно досконалі й завершені. Відштовхнувшись від традицій, поет іде своїм шляхом. Давнім символічним образам надає об'ємності і поетичної

виразності. Так, "малі діти", "русалки" – це утоплениці, скривджені злими людьми, діти покриток; дуб – символ сили і довголіття, тому така трагічна розв'язка; калина – символізує продовження життя у рідні, світлу пам'ять; тополя – символ дерева життя; диво, зілля – символ смерті і відродження; криниця – святість, чистота, розлука; символічне число три.

Ранні балади мають широкі розгорнуті пейзажі: початок "Причинної", "Тополі". В "Утоплений" – спокійне пейзажне обрамлення. У баладі "Чого ти ходиш на могилу?" роль явищ природи наближена до функції улюблених в народних піснях паралелізмів і символів. У баладі "У тієї Катерини" явища природи вплетені в сюжет твору окремими деталями: "вітер", "поле", "степ" – і все, але деталі важливі, бо йдеться про вільнолюбивих запорожців.

На відміну від своїх попередників і сучасників, Т.Шевченко ліризує сюжет і образи, психологічно умотивовує, чого не було у романтиків, надає розповіді особливої м'якості. У ранніх баладах своєрідна ритміка, гнучкий коломийковий вірш; далі – діалогічне і монологічне мовлення ("Лілея"); форми слів зі зменшувально-пестливими суфіксами, звукопис ("Утоплена" – нагнітання літери р вносить неспокій, засоби алітерації, повторення приголосних ч, с, ш, х, ц створюють зорові і слухові образи; постійне ритмічне повторення плавного л створює ніжну і теплу картину). Увага до звукопису, до мелодики вірша були заслугою романтиків Л.Боровиковського, П.Гулака-Артемівського, М.Костомарова. Техніку віршування розробив А.Метлинський, у якого вчився Т.Шевченко. Образ оповідача, що передає основний зміст твору ("Утоплена"), підсилює багатогранний шевченківський ліризм.

Автор у творі не вводить слова "смерть". У "Причинній": не називає героїв самогубцями, вони жертви, "їх убито" У баладі "Чого ти ходиш на могилу?" пише: "Утомилось, молодеє, навіки спочило...").

Отже, у баладах особистість – не тільки суб'єкт, а й об'єкт зображення. Поет зосередився на кульмінаційних моментах сюжету, на душевних настоях героїв, пропустив це крізь тонке чуття і витворив образ ліричного героя.

Твори Т.Шевченка споріднені з баладами і твори з баладними мотивами та інтонаціями

У Т.Шевченка є твори із баладними елементами. Вони мають сюжети виразно баладного змісту, виразну баладну інтонацію. Тому поділяємо твердження Є.Кирилюка, що "коли на все те не зважати, то неможливо буде скільки-небудь певно окреслити, які саме поезії Шевченка є баладами, а які тільки деякими прикметами наближаються до балад, наслідують їх...".

Складність точного визначення жанру певного твору пояснюється тим, що одержимий творчою розкутістю поет не прагнув неодмінно вкласти у визначені норми того чи іншого жанру, а йшов від специфіки матеріалу, керувався своїми ідейно-художніми уподобаннями і завданнями, заперечував, відкидав усталеність і зоднаковіння жанру.

Баладні елементи є органічними складовими частинами переважної більшості творів Т.Шевченка. Це пов'язано із загальним романтичним колоритом його творчості, з тим, що практично вся спадщина поета поєднує в собі риси лірики, епосу і драми. А баладні елементи якраз найбільшою мірою відповідають потребам і вимогам синтезованих жанрів. Цілком справедливо зазначав І.Пільгук, що в романтичних баладах Т.Шевченка утворилася передісторія тих героїв, які мають активно діяти в пізніших його творах.

Серед споріднених з баладами творів виділяємо: "У неділю не гуляла...", "Ой одна я, одна...", "За байраком байрак...", "Ой три шляхи широкії...", "Рано-вранці новобранці...", "Ой не п'ються пива-меди...", "Із-за гаю сонце сходить...", "Ой пішла я у яр за водою...", "У неділеньку та ранесенько...", "Чума", "У Вільні, городі преславнім...", "Ой крикнули сірії гуси...".

"Переходові", "змішані", "інтегровані" жанрові різновиди руйнують уніфіковану жанрову рубрикацію, розширюють баладну систему поета, викликають природне прагнення дослідника – охарактеризувати поліфонічність Шевченкового жанру, смислово розпростореного, з його невинним рухом, невичерпним осягненням невідомого, нюансуванням текстових варіацій.

Як і в ліриці, в поемах Т.Шевченко своєрідний, неповторний. Традиційні

жанри під його пером зазнали докорінної зміни, трансформації. Епічного розмаху думка іноді теж зігрівається суб'єктивно-ліричним чуттям, твір перебуває на межі епосу й лірики, і його чи не з однаковим правом можна віднести як до віршів, так і до поем. Взаємопроникнення родів і жанрів зумовлювалося багатством, різноплановістю ідейного змісту твору, його широкою емоційною амплітудою. Наскрізна ліризація в межах жанру Шевченкової ліро-епічної поеми виявляється в характері творення ним героїчних персонажів.

Але попри епізодичність вияву баладних ознак і елементів, при послідовному аналізі поем можемо виділити такі з них: наявність баладного змісту; присутність трагедійно-драматичного звучання, що, на відміну від аналогічного в поезіях, є локальним, його залежність від інтенсивного розвитку сюжету, динамічності дії і, меншою мірою, заґрунтованість на емоційній відкритості ліричних героїв; деякі структурно-композиційні аспекти: часто монологізована мова, за допомогою якої відтворюються варіації типологічного стану героїв, відсутність фокусування детальних описів, органічна єдність частини і цілого у змалюванні подій.

Багатогранна поетична спадщина Т.Шевченка характеризується не просто жанровим багатством, а й такими нюансами взаємопроникнення різножанрових елементів у межах одного твору, такою організацією окремих фрагментів у неподільне ціле, що має свій внутрішній лад у їх розташуванні і тяжінні один до одного, наділеному доцентровою енергією.

Шкала творчих новацій Т.Шевченка широка за кількістю і оригінальна за якістю, де співіснують елементи, ознаки різних жанрів.

Взаємопроникнення, взаємодія жанрів історичної думи, історичної балади, історичної пісні й історичної поеми визначили особливості ліро-епічних історико-героїчних поем "Іван Підкова", "Гамалія"; історико-побутових "Невольник", "Хустина"; соціально-етологічних "Варнак", "Марина"; побутово-етологічних "Титарівна", "Петрусь". Тут жанрові ознаки поеми змагаються з елементами балади. Твори увібрали в себе дух історичного оптимізму,

романтичний пафос визвольної боротьби, епічність полотна і драматичний спосіб зображення складності подій і долі героїв, ліричне бачення філософії життя і національні ідеї.

В історико-побутовому творі "У неділю не гуляла..." лірична схвильованість розповіді, драматизм розгортання подій, що закінчується смертю чумака-наймита і втратою всіх надій і сподівань дівчини-сироти на щасливе родинне життя, є характерними прикметами балади. Т.Шевченко вводить ще один баладний елемент – звертання до долі як супутника, двійника людини. У досконалій художній організації твору внутрішній стан героїв допомагають передати розгорнуті паралелізми, фігури поетичного синтаксису, умовчання. Словосполучення "дівчина-дитина" семантично збагачує розуміння трагізму розбитих наївних сподівань героїні. Композиція твору ускладнена піснями, що стали монологами персонажів і збагатили емоційну парадигму.

Пісенність тону поезій варіативно розгалузилась і поглибила функціональні можливості фольклорної поетики. У творі "Ой три шляхи широкії..." поєднано кілька народнопісенних мотивів: розлука з рідними, самотність матері без синів, туга жінки і дітей за чоловіком і батьком, побивання сестри за братом, смерть дівчини від туги за милим, що загинув на чужині. Глибина передачі сили дівочого кохання досягнута завдяки майстерній трансформації та варіативному розгалуженню фольклорної символіки, порівнянь. Зокрема казковий прийом потроєння (три сини, три явори, три ясени, три шляхи) асоціативно збагачує вияв української ментальності.

Змістовним компонентом твору "Рано-вранці новобранці..." є хронотоп – зв'язок часових і просторових відношень. Виняткові події (дівча пішло за новобранцями, мати догнала її, привела, "в землю положила", сама в старці пішла) усвідомлюються як певні піки у часовому потоці. Час і простір, виконуючи функцію вираження, художньої фантазії митця, стали стрижневими елементами композиції твору, сприяли його символізації.

До фольклорної персоніфікації, що зберігає дух міфологічного уявлення, звертається Т.Шевченко у поезії "Чума". Розуміння у давні часи Біди, Лиха,

Горя як людиноподібних істот використав поет для інтонування твору, для логіки розвитку сюжету. Негативний паралелізм розвинутий у широку контрастну картину весняного оживання природи і людських смертей, зростання чорних могил. Особливе навантаження несуть образи "гробкопателів", які зарили в землю все село, але і самі "під хатами лягли", "під хатами й погнили". Автор обмежив простір кордонами села, а його пейзаж ("згоріло", "зотліло", "попіл вітром розмахало") став топосом-одиноцею художнього простору, що визначає символічну психологічну паралель, за допомогою якої автор виразніше, емоційніше відтворює страшну реальну дійсність.

Ремінісценції з фольклору, з народних уявлень збагачують образно-тропеїчну систему соціально-побутових поезій Т.Шевченка. Стиснута до мінімуму розповідь надавала баладі рис жанру, що мав у ті часи назву "думка". Прикладом цього є твір "Ой одна я, одна...". Своєрідна його композиція: автор не говорить, що причина самотності і нещастя дівчини – злі люди, а це стверджує її запитання: "Де ви, добрії люде? ", на яке немає відповіді. Домінантою змісту думки-балади є проблема людини з відкритістю її внутрішнього "я", проблема "людина і світ". У внутрішньому мовленні головної героїні, яке виконує настроєву, сугестивну роль, чується трагічна сповідь, що рветься з душі народної. Для твору характерна контамінація структурних складників думки, пісні й балади.

Споріднені з баладами твори засвідчують різні типи міжжанрових зв'язків. Твір "Ой не п'ються пива-меди..." має і свідому стилізацію народної пісні, і цитування пісенних фраз. У його основі – трагедія, смерть чумака серед степу, певний образ переживання, взятого в апогеї. Напруга поглиблюється тим, що хворого покинули товариші, лише понурі воли та сизокрилі гайворони – свідками його загибелі. І образи-символи теж є елементами жанру балади.

Виразальні можливості жанру (людина у виняткових, драматичних ситуаціях, глибока психологізація зображеного) у творі "Ой пішла я у яр за водою..." реалізовані для відтворення почуттів дівчини, яку зрадив милий.

Клич-звертання до нього "Йване мій, Іване, / Друже мій коханий" змінюється прокльоном: "Побий тебе сила Божа / На наглій дорозі". Цим антитетичним засобом передане незвичайне душевне збудження героїні. Соціологізація факту – особливість твору. Причина зради – "Розлучниця злая, / Багата сосідонька, / Вдова молодая". Місткість змісту, сконденсованість і локальність зображення, заглибленість у внутрішній світ героїні через показ виняткової драматичної ситуації, через монологічне мовлення і є баладними рисами.

Індивідуально-авторськими епітетами (козак "смутний", чорнобрива "зрадливая", пан "гульвіса") наділяє Т.Шевченко персонажів у творі "Із-за гаю сонце сходить", що відразу допомагають передати трагічну ситуацію. Акцентування смислової сутності подій, підвищена емоційність, сумовито-схвильована інтонація, трагічна розв'язка, композиційні і стилістичні фольклорні ремінісценції споріднюють твір з баладою.

Через лірично-пісенний монолог героїні, "молоденької", як самовизначає вона себе, змальовано внутрішній світ закоханої дівчини у творі "У неділеньку та ранесенько...". Монолог своїм змістом і формою нагадує народні голосіння. Автор зберігає і речитатив голосіння як характерологічний засіб. Пестливі форми вжитих слів ("неділеньку", "ранесенько", "чумаченько", "молоденька") допомагають відтворити складність емоційних реакцій, гіркоту і безмежність втрати (коханого Івана спустили у яму в степу). Сислово і структурну основу тексту збагачують примовляння, повтори, широкий ряд синонімів, повільний ритм. Із баладою твір ріднять локалізація розповіді, монологічність, трагедійний пафос, одноконфліктність сюжету.

Медитативний підтекст, суб'єктивно-емоційна узагальненість, експресивність опромінюють епічну оповідь, що ведеться автором у морально-етичній поезії "У Вільні, городі преславнім...". Конфлікт у ній ускладнений релігійно-національними суперечностями: студент-литвин покохав дочку єврейського купця, який убиває хлопця. Т.Шевченко досягає високого ступеня об'єктивізації зображення. Сильна пристрасть змушує закохану помститись – вона в розпачі вбиває батька. Зло породжує нове зло. Здавалося б, хоч тепер

драматична напруга спаде. Але знову перед нами виняткова ситуація: дівчина "любенько... втопилась". І притчевість оповіді, і боротьба персонажів проти усталених традицій та звичаїв наближають сюжет до легендарного. Прагненню зблизька досягнути поведінку людини підпорядковані і ліричні відступи, і риторичні запитання, і окличні речення, що напружують дію, тривожать уяву.

У творі "Ой крикнули сірії гуси..." та ж сама ситуація, що і в поемі "Катерина": молода вдова не побоялася людського поговору і "сина привела". Дія розгортається стрімко, характери вимальовуються лаконічно, думка концентрується на провідному конфлікті, трагічному зіткненні пристрастей героїв. Виростивши і вивчивши сина, мати купила йому коня, сама оздобила сідло: "– Гляньте, вороги! / Подивіться!" І у військо оддала свою дитину, морально перемігши тих, хто її осуджував. Але саме тут в оповідь вриваються драматичні ноти: вдова виправдана перед людьми, але цього виявляється замало, бо найвищий суд для людини – це суд її власного сумління. На перший погляд розв'язка твору несподівана, але закономірна: "... на прощу в Київ, / В черниці пішла". Героїня спорідненого з баладою твору постає в об'ємному, психологічно достовірному зображенні, незважаючи на певне епічне перебільшення митця. Сукупністю точок зору керує позиція автора – трепетне благоговіння перед високоморальною вдовою.

Ряд шевченкознавців визнає, що у творі "За байраком байрак..." розроблена баладна ситуація: козак встає з могили і згадує про минуле. Проте назвати його баладою не відважились, бо у ньому, мовляв, немає протистояння, дії конфліктуючих сил, сюжет не розгорнуто. Однак і те, що дія відбувається уночі, і те, що козак старий, "сивий, похилий", і його сумна пісня неминуче створюють баладний тон твору. Основний мотив – засудження братовбивства. Конфлікт заховано в підтекст, і автор не стільки розгортає його, скільки міркує над ним, над його наслідками, спрямовує назовні медитативність. Поет хоче вилікувати народ, стати творцем його духовного відродження. І в цьому функціональна дієвість Шевченківського історизму.

Твори з баладними мотивами та інтонаціями, "інтегровані" жанрові

різновиди руйнували уніфіковану жанрову рубрикацію, розширювали баладну систему поета, надавали поліфонічності жанру з його невинним рухом, невичерпним осягненням невідомого, нюансуванням текстових варіацій.

Складність виявлення баладних елементів у поемах Т.Шевченка зумовлена такими факторами, як посилення реалістичного струменя, великий текстуальний простір, що розмиває "баладність" у структурі твору, наявність психологічної вмотивованості вчинків персонажів, ланцюга опредмечених мовленням душевних порухів, які мають свої вузли і свій розвиток, взаємозв'язки "зовнішнього сюжету" (формування, розкриття характеру безпосередньо через його участь і самовиявлення в дії) і "внутрішнього сюжету" (розвитку і виявлення характерів опосередковано, через зміни в психіці героя), витіснення на другий план баладної "фресковості".

Але попри епізодичність вияву баладних ознак і елементів, при послідовному аналізі великотекстових творів виділені такі з них: наявність баладного змісту, трагедійно-драматичне локальне звучання, його залежність від інтенсивного розвитку сюжету, динамічності дії і, меншою мірою, заґрунтованість на емоційній відкритості ліричних героїв, деякі структурно-композиційні аспекти: монологізоване мовлення, відсутність детальних описів та їх фокусування, органічна єдність частини і цілого у змалюванні подій.

"Іван Підкова" і "Гамалія" увібрали в себе романтичний пафос визвольної боротьби, епічність полотна і драматичний спосіб зображення складності подій і доль героїв, ліричне бачення філософії життя і національної ідеї. "Силуетність" образів-символів, жанрово-видова гіперболізація рис героя, однолінійний сюжет, подієва архітектоніка композиції, пластика поетичного вислову дали право стверджувати, що ці твори баладного зразка.

Внутрішню перебудову баладних ознак висвітлено в ліро-епічній поемі "Невольник" та історико-побутовій поемі "Хустина". Герої творів не тільки опоетизовані в дусі фольклорної та літературно-романтичної традицій, а й наділені прикметами авторського художнього винахідництва, естетичної чутливості: інтимізацією звертань дівчат до своїх козаків, а також всієї

розповіді, романтичним максималізмом розв'язки (повернення Степана із Січі сліпим у першому творі і безіменного героя мертвим – у другому), проектуванням особистої долі персонажів на дуже широку модель – героїчний дух усього народу в минулому, авторською наближеністю до героїв.

У ході аналізу соціально-етологічних поем "Варнак" і "Марина" із кола питань, що стосуються жанрології виділяємо проблему автора-персонажа, оскільки феномен їх подібності у цих романтичних творах семантично значущий і структуротворчий. Особиста тема здобуває безпосереднє вираження (розповідь про себе, про інтимне) через художні можливості достовірного свідчення. У творі – конструктивно-домінуюча роль ліризму, концептуальна гіперболізація сил і можливостей героя, такі характерологічні риси, як нескореність долі, переборення месником свого відчуження від оточення, утвердження гуманного в людині, підсилення "незвичайності" Марини, наданням їй відьомських рис, містичні елементи стилю, суто авторський формовираз положення про фатальність людської долі, засоби збагачення тропно-асоціативного арсеналу твору.

Художній інтуїтивізм, естетичний синкретизм Т.Шевченка – у побутово-етологічних поемах "Титарівна" і "Петрусь". "Баладні" побутові історії поневірянь зрадженої і покинутої москалями жінки, трагічно загиблих дівчат – жертв панської сваволі, долі матері-вдови, збожеволілої від туги за відданим у солдати сином поет перетворює на глибокі психологічні драми, піднесені до філософсько-символічного рівня. Сокровенна інтерпретація образів зорієнтована на менталітет українця, емоційного і схильного до гордовитості. Говоримо про аксіологічну зорієнтованість конструювання драматичної наповненості дії, психологічних реалій, розкриття образу "зсередини", авторських медитацій, оновлення арсеналу тропів.

Отже, баладні ознаки не є сталими, в "інтегрованих" жанрових різновидах вони піддаються постійним перебудовам, урізноманітнюють свою варіативність і нюансування, розширюють баладну систему Т.Шевченка.

ДО МОДУЛЯ 2

ТЕСТИ

Варіант I

1. З яких балад Т.Шевченка слова?

а) "Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка"; д) "Коло гаю в чистім полі...".

б) "І то лихо –
Попереду знати,
Що нам в світі зострінеться...
Не знайте, дівчата!.

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Чого ти ходиш на могилу?".

в) "Карі оченята,
Біле личко червоніє –
Не довго, дівчата!
До полудня, та й зав'яне,
Брови полиняють".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Лілея".

г) "Вітер в гаї не гуляє –
Вночі спочиває,
Прокинеться – тихесенько
В осоки питає:
"Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? Хто се?..
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?..".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Лілея".

д) "Вранці-рано на калині

Пташка щебетала,

Під калиною дівчина

Спала, не вставала".

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Утоплена"; г) "Лілея".

е) "Лишенько, дівчата!

Мати стан гнучкий, високий,

А серця не мати".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Лілея".

2. У яких баладах Т.Шевченка йдеться про русалок?

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

3. Дівчина з якої балади Т.Шевченка "Плакала, співала.../ І на диво серед поля / Тополею стала"?

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

4. У якій баладі Т.Шевченка йдеться про матір, яка

"І незчулась, як зуспіли

Дніпрові дівчата –

Та до неї, ухопили,

Та й ну з нею гратись,

Радісінькі, що піймали,

Грались, лоскотали,

Поки в вершу не запхали...".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Лілея"; д) "Русалка".

5. Мати якої балади Т.Шевченка "...все журилась / І на мене, на дитину, / Дивилась, дивилась / І плакала..."?

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?" в) "Утоплена"; г) "Лілея".

6. До кого звертається дівчина у баладі "Лілея" Т.Шевченка?

а) до матері; б) до брата; в) до батька; г) до ворожки.

7. Назви яких рослин зустрічаємо у баладах Т.Шевченка?

а) тополя; б) калина; в) осока; г) дуб; д) явір; е) ялина.

8. У якій баладі Т.Шевченка дія відбувається «на самій могилі»?

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Утоплена"; г) "Лілея": д)
"Коло гаю в чистім полі...".

9. Як звати героїню балади Т.Шевченка, у якої "хата на помості"?

а) Ганна; б) Катерина; в) Лілея; г) Відьма.

10. Скільки козаків приїхало із Запорожжя до "тієї Катерини"?

а) два; б) три; в) сім; г) дев'ять.

Варіант 2

1. З яких балад Т.Шевченка слова?

а) "Защебетав соловейко –

Пішла луна гаєм...".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

б) "...мене, не знаю за що,

Убити не вбили,

Тільки мої довгі коси

Остригли, накрили

Острижену ганчіркою".

а) "Причинна"; б) "Лілея"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

в) "І незчулась, як зуспіли

Дніпрові дівчата –

Та до неї, ухопили,

Та й ну з нею гратись,

Радісінькі, що піймали,

Грались, лоскотали...".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

г) "По діброві вітер виє,

Гуляє по полю,

Край дороги гне тополю

До самого долу".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

д) "Коло гаю в чистім полі,

На самій могилі,

Дві тополі високії

Одна одну хилить".

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Коло гаю в чистім полі"; г) "Лілея".

е) "Із славного Запорожжя

Наїхали гості.

Один Семен Босий,

Другий Іван Голий,

Третій славний вдовиченко

Іван Ярошенко".

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Коло гаю в чистім полі"; г) "Лілея"; д) "У тієї Катерини...".

2. Герой якої балади Т.Шевченка "Зареготавсь, розігнався – / Та в дуб головою!"

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

3. Героїня якої балади Т.Шевченка "Ганна кароока"?

а) "Причинна"; б) "Лілея"; в) "Утоплена"; г) "Русалка".

4. Мати з якої балади Т.Шевченка забула свою дочку?

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка", д) "Лілея".

5. Героїню якої балади Т.Шевченка "Люде не любили...".

а) "Причинна"; б) "Тополя"; в) "Утоплена"; г) "Русалка"; д) "Лілея".

6. Назви яких квітів зустрічаємо у баладах Т.Шевченка?

а) лілея; б) королевий цвіт; в) хміль; г) маківка.

7. Дійові особи якої балади Т.Шевченка "сестри-чарівниці"?

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Утоплена"; г) "Лілея": д) "Коло гаю в чистім полі...".

8. Іван – герой якої балади Т.Шевченка?

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Утоплена"; г) "Лілея": д) "Коло гаю в чистім полі...".

9. Мати – дійова особа якої балади Т.Шевченка?

а) "Причинна"; б) "Чого ти ходиш на могилу?"; в) "Утоплена"; г) "Русалка"; д) "Коло гаю в чистім полі...".

10. Скільки літ героїня балади Т.Шевченка ходила на могилу, чекаючи свого милого?

а) три; б) чотири; в) сім; г) дев'ять.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ І ЗАПИТАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Розкрити історію виникнення жанру балади.
2. Пояснити, які етапи пройшла українська балада у своєму розвитку і чому?
3. Яке завдання ставили перед собою українські романтики і чому?
4. Чим забезпечувався успіх балади?
5. Дати визначення жанру балади.
6. Назвати основні жанрові ознаки балади.
7. Пояснити різницю між фольклорною і літературною, типовою та нетиповою баладою.
8. Як діляться балади за змістом і тематичним спрямуванням?
9. Як балада впливала на розвиток романтичної драми? Показати на прикладі романтичної драми "Чари" К.Тополі.
10. Виписати всі визначення жанру балади, зіставити їх, подати своє визначення.
11. Зіставити баладу Б.Грінченка "Лісовий цар" та баладу "Остання пісня Мазепи" А.Юриняка. Знайти типологічні ознаки творів.
12. Зіставити балади П.Гулака-Артемовського та А.Міцкевича. Що свого вніс у балади український письменник?
13. Зіставити балади Л.Боровиковського та В.Жуковського. Показати типологічне та своєрідне в них.
14. Зіставити балади П.Білецького-Носенка та Г.Бюргера.
15. Назвати першу збірку балад в українській літературі. Охарактеризувати її.
16. Пояснити наявність фантастичних елементів у баладах поетів-романтиків та у баладах Т.Шевченка.
17. Охарактеризувати фольклорно-міфологічні балади. Навести приклади.
18. Охарактеризувати соціально-побутові балади. Навести приклади.
19. Пояснити кількісний різнобій класичних балад у творчості Т.Шевченка.
20. Розкрити символіку балад Т.Шевченка.
21. У чому особливості композиції балад Т.Шевченка?
22. Написати власну баладу.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Балада – провідний жанр романтичної літератури.
2. Роль пейзажу в романтичній баладі XIX століття.
3. Українські народні пісні як основа романтичних балад.
4. Особливості фольклорно-міфологічних балад XIX ст.
5. Своєрідність нумінозних балад.
6. Тема "вічного зла" в баладах родинно-побутового циклу.
7. Проблеми розвитку та утвердження української мови, історичної пам'яті народу, ролі митця в соціально-побутових баладах.
8. Мотив соціальної нерівності у баладах XIX ст.
9. Особистісно-психологічний цикл балад. Поетика.
10. Поетика історичних балад XIX ст.
11. Символіка балад I пол. XIX ст.
12. Модифікація балади в творчому доробку М.Костомарова.
13. Особливості балад Т.Шевченка.
14. Символіка українських романтичних балад.
15. Козаччина в українській баладі.
16. Метафора як художньо-стильовий засіб романтиків.
17. Трансформація жанру балади у творчості Т.Шевченка.
18. "Ленора" Г.Бюргера як основа українських балад.
19. Романтична балада в творчості "Руської трійці".
20. Засоби романтичного письма у баладах поетів-романтиків.
21. Балади М.Устияновича.
22. Жіночі образи в баладах Т.Шевченка.
23. Балади Т.Шевченка та А.Міцкевича.
24. Типологічні сюжети у баладах Ю.Федьковича та С.Руданського.
25. Образ Довбуша в баладах Ю.Федьковича в контексті української довбушіади.
26. Образ русалки в баладах XIX століття.
27. Переклади баладних творів.

ЗАПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Що називається баладою?
2. Які основні ознаки жанру?
3. Назвати літературознавців, дослідників жанру балади.
4. Хто з українських письменників першим почав писати балади?
5. Назвати балади П.Гулака-Артемовського. Вказати на риси бурлеску в них.
6. Які балади називають нумінозними?
7. Класифікація балад.
8. Чи рівнозначні поняття "твори, споріднені з баладами" та "твори з баладними мотивами та інтонаціями"?
9. Яка різниця між баладою і поемою?
10. Чим відрізняється балада і думка?
11. Яка різниця між баладою і романсом?
12. Чим відрізняється балада і дума?
13. З'ясувати різницю між баладами поетів-романтиків і баладами Т.Шевченка.
14. Скільки типових балад нараховуємо у творчості Т.Шевченка?
15. Що говорив Є.Маланюк про романтизм Т.Шевченка?
16. У чому суть конфлікту у ранніх баладах Т.Шевченка?
17. Яку роль відіграє природа у баладах?
18. Чи типові ліричні відступи для балад? З якою метою автор вдається до них?
19. Які образи-символи використовує Т.Шевченко у баладах? Пояснити їх.
20. Як використав Т.Шевченко засіб алітерації у баладах?
21. Кого називали покриткою? Як Т.Шевченко ставився до цього?
22. Особливості звукопису у баладах Т.Шевченка.
23. Показати зв'язок балад Т.Шевченка, Л.Боровиковського, А.Метлинського.
24. Показати зв'язок балад Т.Шевченка і А.Міцкевича.
25. Поетика балад Т.Шевченка.
26. Народнопісенні мотиви балад Т.Шевченка.
27. Чи можна назвати твір Т.Шевченка "За байраком байрак" баладою? Чому?
28. І.Франко про новаторство Т.Шевченка.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Дей О. Українська народна балада. – К.: Наукова думка, 1968. – 262 с.
2. Єременко О. Українська балада XIX століття (історія жанру). – Суми: Мрія-1, 2004. – 216 с.
3. Костюк Г. Українська балада 20-80-х рр. XIX ст. (еволюція жанру): Автореф. дис. к. філол. н.: 10.01.02. Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. – К., 1993. – 20 с.
4. Кравченко В. Балада Т.Шевченка "Чого ти ходиш на могилу...": Тези доповідей наукової конференції викладачів і студентів університету. – Запоріжжя: ЗДУ, 1994. – С. 85-86.
5. Кравченко В. Рух сюжету і конфлікту у баладах Т.Шевченка: XXXI наукової шевченківська конференція: Матеріали. – Луганськ: Світлиця, 1994. – С. 113-116.
6. Кравченко В. Відображення в баладах Т.Шевченка особливостей українського національного характеру // Розвиток культури української нації та культур національних меншин: історія, сучасний стан, перспективи (на матеріалі Південного Сходу України): Регіональна наук. конференція: Тези доповідей. – Запоріжжя: ЗДТУ, 1995. – С. 27-29.
7. Кравченко В. Наближаючись до балад... // Література й історія: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С. 74-78.
8. Кравченко В. Про жанрові особливості балад Тараса Шевченка // Сучасні проблеми вивчення фольклору та літератури у вищих та середніх навчальних закладах: Матеріали науково-практичної конференції. – Мелітополь-Київ, 1996. – С. 65-66.
9. Кравченко В. Тарас Шевченко як автор балад // Проблеми еволюції літератури та літературної критики США: Тези Української наукової філологічної конференції. – Черкаси: ЧІТІ, 1997. – С. 23-24.
10. Кравченко В. Баладні мотиви та інтонації у поезії Т.Шевченка "За байраком байрак" // Роди і жанри літератури: Збірник наукових праць за матеріалами

міжвузівської конференції, присвяченої пам'яті професора Г.А.В'язовського.
– Одеса, 1997. – С. 75-76.

- 11.Кравченко В. Типологічні риси балад Т.Шевченка // Гуманітарний вісник. Філологія. Філософія. Історія: Збірник наукових праць. – Черкаси, 1997. – С. 51-57
- 12.Кравченко В. Людина в баладах Т.Шевченка // Гуманітарний вісник. Філологія. Філософія. Історія: Збірник наукових праць. – Черкаси. – 1997. – С. 44-51.
- 13.Кравченко В. Тип класичної балади у творчому доробку Т.Шевченка // Придніпровський науковий вісник. Філологія і педагогіка: Науковий журнал. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1997. – № 27 (38). – С. 32-40.
- 14.Кравченко В. Елементи балади в соціально-етологічній поемі Т.Шевченка "Варнак" (1848) // Придніпровський науковий вісник. Філологія і педагогіка: Науковий журнал. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – № 15 (82). – С. 19-25.
- 15.Кравченко В. Баладні мотиви та інтонації в історико-побутовому творі Т.Шевченка "Хустина" (1847) // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Випуск 4. – Запоріжжя, 1998. – С. 81-87.
- 16.Кравченко В. Елементи балади в соціально-етологічній поемі Т.Шевченка "Марина" (1848) // XXXII наукова шевченківська конференція: Матеріали. – Луганськ: Світлиця, 1998. – С. 60-63.
- 17.Кравченко В. Балади в контексті творчості Тараса Шевченка: Дис. к. філол. н.: 10.01.01. Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1998. – 203 с.
- 18.Кравченко В, Курилова Ю. Особливості балад Т.Шевченка та О.Пушкіна // Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – № 1 – С. 66-68.
- 19.Кравченко В. Жанрова еволюція балади Т.Шевченка // Шевченко і Поділля: Збірник наукових праць за матеріалами другої Всеукраїнської наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 34-37.

- 20.Кравченко В. Від балад Тараса Шевченка до балад Олександра Олеся // Олександр Олесь. Творча спадщина і сучасність: Збірник наукових праць. – Суми: Козацький вал, 1999. – С. 108-116.
- 21.Кравченко В. Балади Тараса Шевченка. Методичний посібник. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – 63 с.
- 22.Кравченко В. Балади Тараса Шевченка. Інтерпретація. Навчальний посібник-хрестоматія. –Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 84 с.
- 23.Кравченко В. Образи-символи у баладах Шевченка // Тарас Шевченко і європейська культура: Збірник праць міжнародної 33-ї наукової шевченківської конференції. – Київ-Черкаси: Брама, 2001. – С. 134-138.
- 24.Кравченко В. Образна символіка у баладах Т.Шевченка // Дивослово. – 2001. – № 7. – С. 5-7.
- 25.Нудьга Г. Українська балада (з теорії та історії жанру). –К.: Дніпро, 1970. – 258 с.
- 26.Салига Т. Незгасне полум'я балади // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 2. – С. 3-12.
- 27.Шевченко Тарас. Повне зібр. тв.: У 12-ти т. – Т. 1: Поезія 1837-1847 – Т. 2: Поезія 1847-1861 – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. – 784 с. – Т. 2. – 784 с.
- 28.Шубравський В. Балади Тараса Шевченка // Українська мова та література в школі. – 1980. – № 3. – С. 3-14.

Додаткова:

1. Айзеншток І. Українські поети-романтики // Українські поети-романтики 20-40-х років ХІХ ст. – К.: Дніпро, 1968. – С. 7-64.
2. Бовсунівська Т. Доля в українському романтизмі // Українська мова та література. – Ч. 40 (56). – 1997. – № 2 – С. 3-8.
3. Бондар М Поезія Шевченківської епохи. Система жанрів. – К.: Наукова думка, 1987. – 328 с.
4. Бородін В. Про основний текст балади "Тополя": Збірник праць 20-ї наук. шевченківської конференції. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 92-105.
5. Воздушный корабль: Литературные баллады. – М.: Правда, 1986. – 447 с.

6. Галич О, Назарець В., Васильєв Є. Загальне літературознавство: Навчальний посібник для вузів. – Рівне, 1997. – 544 с.
7. Керлот Х. Словарь символів. – М.: REEL-book, 1994. – 608 с.
8. Комариця М. Еволюція фольклорної символіки в українській баладі: Автореф. дис. к. ф. н.: 10.01.08. – К., 1994. – 16 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / Гром'як Р., Ковалів Ю., Теремко В. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
10. Пахаренко В. Романтика // Пахаренко В. Нарис української поезики (до нових підходів у вивченні літератури). – Б. І., 1997. – С. 38-40.
11. Половина О. Конфлікт у баладі й світогляд поета // Слово і час. – 1999. – № 6. – С. 63-66.
12. Скуратівський В. Русалії. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.
13. Словник символів / Потапенко О., Дмитренко М. та ін. – К.: Народознавство, 1997. – 155 с.
14. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-е вид., виправ. і доповнене – К.: Київський університет, 2003. – 448 с.
15. Ткачук М. Поетика балад Левка Боровиковського. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 145 с.
16. Франко І. "Тополя" Т. Шевченка. Зібр. тв.: У 50-ти т. – Т. 28: Літературно-критичні праці (1897-1899). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 45-119.
17. Юриняк А. Літературні жанри малої форми. – К.: Смолоскип, 1996. – 130с.
18. Яценко М. Українська романтична поезія 20-60-х років ХІХ ст. // Українські поети-романтики. Поетичні твори. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 5-36.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Кравченко Валентина Олександрівна

**ЖАНР БАЛАДИ В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ
І ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Навчально-методичний посібник
для студентів філологічного факультету

Рецензент

кандидат філологічних наук О.Єременко

Відповідальна за випуск

кандидат філологічних наук В.Кравченко

Коректор

В.Кравченко